

IRENA MIHOLIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

CIMBAL U GLAZBENOM ŽIVOTU SJEVERNE I SJEVEROZAPADNE HRVATSKE NA KRAJU DVADESETOG STOLJEĆA

Cimbal je žičani glazbeni instrument koji je danas sve prisutniji na sceni neotradicijske popularne glazbe sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske. Upravo me susret sa sve većim brojem mladih svirača cimbalu ponukao da u dostupnoj literaturi potražim podatke o povijesti cimbalu u Hrvatskoj i usporedim ih s današnjim saznanjima o tom instrumentu.

Ključne riječi: cimbal, tradicijski instrumenti, etnoorganologija, Hrvatska

Cimbal je glazbeni instrument koji se u suvremenoj hrvatskoj etnomuzikološkoj literaturi spominje samo unutar sintetičkih pregleda hrvatske tradicijske glazbe i instrumenata:

Glazbala karakteristična za ovo područje [Međimurje i Podravinu, nap. I. M.] jesu *bordunska citra citura, trontolje, cimbal i violina...* Na cimbalu, žičanom glazbalu o čije se žice udara dvama batićima, katkad se svira solistički, no često se može čuti udružen s violinom ili nekim većim instrumentalnim sastavom koji prati ples (Marošević i Zebec 1998:234);

Obavezno glazbalo u glazbenim sastavima Podravine i Međimurja, te bjelovarskog i zelinskog kraja jest *cimbal*. Glazbalo se sastoji od drvene rezonantne kutije trapezoidna oblika na kojoj su razvučene žice različite debljine. Svira se naizmjeničnim udaranjem drvenim batićima omotanim krpicama/tkaninom (*cape*) po žicama tehnikom *arpeggia* ili repetiranih tonova. Graditelji su cimbalu većinom samouki seljaci koji su u isto vrijeme i svirači. Cimbal (*cimbulje, cimbula*) svira se obješen na remen (*gurta*) oko sviračeva vrata, kad se svira u hodu, ili postavljen na stolu ispred svirača. Repertoar se sastoji od plesnih komada i popularnih pjesvanih pjesama (Čaleta 2001:431).

No, cimbal se ne spominje u okviru pregleda tradicijske glazbe u Hrvatskoj koje su napisali strani autori (usp. primjerice Burton 1994, 1999; Forry 2000).

S druge strane, za terenskog istraživanja glazbenih sastava na području sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske, uvjerila sam se da je prisutnost cimbalu na terenu puno izraženija i da prelazi okvire Podravine i Međimurja. Upravo su me ti podaci ponukali da potražim više podataka o tom glazbenom instrumentu te dokaze o postojanju cimbalu na tlu Hrvatske u prošlosti i da ih pokušam usporediti s današnjim saznanjima.

Cimbal (eng. *dulcimer*, franc. *psalterion*, *tympanon*, njem. *Hackbrett*, tal. *salterio tedesco*, mađ. *cimbalom*) glazbeni je instrument koji prema Hornbostel – Sachsvoj klasifikaciji pripada skupini kordofonih instrumenata (grč. *chorde* = žica). Toj skupini pripadaju svi instrumenti u kojih zvuk proizvodi jedna ili više žica napetih između fiksnih točaka (usp. Hornbostel i Sachs 1914:575-581).¹ Cimbal je najčešće trapezoidnog oblika, a preko drvene zvučne kutije je napeto osamdesetak do stotinu žica ugođenih po skupinama, obično dvije ili više njih na isti ton. Te su žice s jedne strane fiksno pričvršćene, dok vijci na suprotnoj strani omogućuju ugađanje. Zvuk se proizvodi udaranjem o žice različitim batićima koje svirač drži u ruci.² Upravo tehnika proizvodnje tona za većinu je etnoorganologa odlučujuća pri podjeli: cimbal je instrument po kojem se svira batićima, dok se sličan instrument na kojem se ton proizvodi isključivo trzanjem naziva *psalterij*.

O povijesti cimbalu prije 15. stoljeća se malo zna. Uvriježeno je shvaćanje da je perzijskog podrijetla (usp. Kos i Širola 1971:33), ali je i oporavano (usp. Kettlewell 1984:627, 2001:683).

Najraniji prikaz, koji bez sumnje prikazuje cimbal (trapezoidni instrument sa žicama po kojima se svira batićima), detalj je reljefa od slonovače s korica knjige koji su u 12. stoljeća u Bizantu napravili za Melissandu, groficu od Anjoua (usp. Kettlewell 1984:627, 2001:683). Ali na ikonografskim prikazima toga doba i poslije češći je prikaz psalterija, koji redovito sviraju anđeli. O cimbalu je do 17. stoljeća, od kada se može sustavnije pratiti njegova rasprostranjenost, malo podataka. Nalazimo ga u mnogim europskim zemljama, Iranu i Otomanskom carstvu, ali i na Dalekom Istoku.

U 18. stoljeću cimbal doživljava veliku popularnost zahvaljujući Pantaleonu Hebenstreitu, koji 1704. godine predstavlja novokonstruirani, veliki cimbal na dvoru Ludviga XIV. Taj instrument, koji su nazivali *pantaleon*, na saskom je dvoru doživio toliki uspjeh da su virtuozi, nastupajući na njemu već 1714. godine, proputovali Europom, a poznati su skladatelji toga doba pisali za taj instrument (usp. Kettlewell 1984:628,

¹ Svakom je instrumentu u klasifikaciji pridodana bročana oznaka koja pobliže označava značajke instrumenta. Oznaka za cimbal je HS 314.122.

² Ponekad se žice i trzaju prstima ili trzalicom, ali to nije pravilo već iznimka. Takva je kombinirana tehnika sviranja češća npr. u Kini.

2001:686). U to se doba cimbal konstrukcijski razvio kako bi se postigla potpuna kromatika, a nekim je primjercima produljena i lijeva strana na koju su napete posebne žice s više dodatnih dubljih tonova. Ujedno je postao sve rasprostranjenijim instrumentom, tako da se njegov daljnji razvoj obično prati u pojedinim zemljama.³ U zapadnoj je Europi oslabio interes za cimbal u okviru tzv. umjetničke glazbe, ali se nastavio upotrebljavati u ruralnim područjima i gradskim radničkim krugovima, najčešće u okviru različitih instrumentalnih sastava. Razvili su se novi modeli, a industrijska je proizvodnja omogućila njihovu veliku produkciju diljem Europe, ali i Amerike.

Tijekom 19. stoljeća cimbal se na različitim stranama svijeta dalje razvijao i unaprijeđivao. Za Europu je važan razvoj cimbalu u Mađarskoj, gdje je u Budimpešti József V. Schunda 1870-ih godina proizveo veliki cimbal, *cimbalom*, koji stoji na nogama i ima prigušivače za žice koji se aktiviraju nožnom pedalom, a opseg mu je proširen na četiri oktave. Takav su instrument najčešće svirali ciganski virtuozima u gostionicama, dok su se u ruralnim dijelovima i dalje svirali manji, prijenosni cimbalu u sastavu s violinama i basom.

Usljed porasta zanimanja za "narodnim" u doba romantizma i u 20. stoljeću, skladatelji cimbal tj. cimbalom uključuju u svoje partiture – većinom su to Mađari, primjerice Liszt, Kodály i Bartók, ali i drugi, primjerice Stravinski i Orff (usp. Wegner i Michel 1989:2412-2466).⁴

***

Kako ne postoji sintetski rad o povijesti tradicijskih glazbenih instrumenata u Hrvatskoj, traganje za podacima podrazumijeva pregled različitih izvora.

Najstarije zasad poznato svjedočanstvo o cimbalu na području Hrvatske likovni je prikaz na mrežastom svodu u župnoj crkvi sv. Jurja u Lovranu, gdje su majstori kasnogotičke istarske radionice oko 1470.-1479. naslikali između ostalog i svirača cimbalu:

Cimbal (njem. Hackbrett) ima oblik dugoljaste pravokutne kutije. Na njoj je postrance prikazano šest manjih, a odozgo tri velika otvora za rezonanciju, koji su ukrašeni mrežastim rozetama. Na korpusu se vide tri konjića (mosta), preko kojih je napeto jedanaest žica.

Ovoliki broj konjića i njihov jednakomjerni međusobni razmak rijedak je slučaj u likovnim prikazima ovog instrumenta u 15. stoljeću. Batići koje svirač drži između palca i kažiprsta lijeve i drugog i trećeg

³ Vidi npr. za Sloveniju Kumer 1983:69-74 (oprekelj), 74 (cimbele); za Mađarsku Sárosi 1967:41-46; za Švicarsku Bachman-Geiser 1981:55-60; za Slovačku Elschek 1983:76-82; za Češku Kunz 1974:59-65.

⁴ Budući da je tema ovoga članka cimbal u Hrvatskoj, njegova je opća povijest napisana samo u najkraćim crtama. Više o tome vidi u Kettlewell 1989, 2001 i Wegner i Michel 1989.

prsta desne ruke okrugli su i posve ravni, bez karakterističnog polukružnog završetka ili pustene presvlake.

Svirač udara njima istu, vjerojatno najvišu žicu, desno i lijevo od srednjeg konjića (Kos 1969:186-187).

Taj je prikaz zanimljiv, ali i nepouzdan iz nekoliko razloga. Naime, na području Istre se ni prije ni poslije ne spominje prisutnost cimbal, a i sam prikaz cimbal – pravokutne kutije s tri konjića – posve je drukčiji od uobičajenog prikaza cimbal trapezoidna oblika. Često su slikari tog doba putovali, pa je ta slika cimbal možda nastala prema sjećanju na sličan instrument koji je autor vidio negdje tijekom svojih putovanja, a ne odslik tadašnjeg glazbenog života u Istri.

Daljnji su važan povijesni izvor rječnici. Kao termin, *cimbal* je duže prisutan na području Hrvatske, no njegovo je značenje višestruko. U rječnicima iz baroknog razdoblja on označava nekoliko instrumenata, prije svega antičke činele, srednjovjekovna zvona i čembalo, a tek se rjeđe odnosi na trapezoidni kordofoni instrument s konjićem i batićima (usp. Tuksar 1992:221-233). Sama riječ *cimbal* dolazi od grčkog *kimbalon*, tj. *tympanon*, što je naziv za instrument o koji se udara. Pretpostavljam da je to razlog višeznačnosti termina u rječnicima iz Hrvatske.

Za ovaj su rad najzanimljiviji podaci iz rječnika Ivana Belostenca *Gazophylacium, seu latino – illyricorum onomatium aerarium / Gazophylacium illyrico-latinum*, izdanom u Zagrebu 1740., koji osim termina *cimbal*, *cimbala*, *cimbale* donosi i opis kako se na cimbal svira: "cimbale stran gde se z desnum rukum v-strune bije; gornja pak stran gde se z persti prebira jugum veli se" (ibid.:225). Osim toga, Belostenec donosi i nazive nekih dijelova instrumenta: *konjic na cimbale*, *sedelce (...) na cimbale* (ibid.:223), termine za načine izvođenja glazbe na cimbalu: *cimbal bijem*, *udaram u cimbal*, *vu cimbal(u) igram* (ibid.:230), te nazive za svirače i sviračice cimbal: *cimbalaš*, *cimbilašica*, *cimbulašica* (ibid.:227, 228).

Prvi detaljniji opis glazbenog instrumenta, tehnike sviranja na njemu i njegove uloge u glazbenom životu dao je Franjo Kuhač u 19. stoljeću:

Ono glasbalo, koje sada vlada po svih dvoranah i koncertih, a koje je golemo doprinielo k dizanju glasbene obrazovanosti, mislim glasovir, potiče od drevnoga clavicembala, a ovaj od još drevnijega "cimbalum-a".

Ovo glasbalo zovu Srbohrvati cinbalo, cimbal, cimbule, cimbulje, cimule, a krivo i poludrica ili poudrica; ono je četverouglo, te ima dva dna; glasnjaču i podstavak; dugo je oko 130 cm., a kojih 100 cm. široko. Oba su dna spojena okrajci (Zargen), visoki 30 do 35 cm.; dolnje je dno samo daska bez glasnice, a glasnjača ima urezane dvie okrugle glasnice promjerom od kojih 8 cm., ali one nisu jedna uz drugu, nego oko 50 cm. razdaleko. Na okrajcih su na lievo i na desno dva mala željezna objočuha (Henkel), a na njih je pričvršćen remen, da se glasbalo narednije nosi. Cimbal ima dvojake kovne žice: sit (diskant) ima čelične, a krûp (basso) od žute mjedi; koje leže na dugom mostu (Steg, Capodaster) pričvršćeno, preko ciele glasnjače. Žice se

napinju kao i pri glasoviru: na jednom bo se kraju žica zauzla mala kopča (petlja), ova se objesi o brukvicu (Seitenstift) i pričvrsti na klinčiće za ugadjanje, koji joj naprama stoje. Ovi se okreću ugadjalom (Stimmschlüssel), koje je sasna nalik ugadjalu glasovirovu, a žice se ovako ugadjaju sitnije i krupnije.

Prije imadjaše svaki glas samo po jednu žicu, a sada je navitak dvoili trožičan; samo krupni glasovi imaju tek po jednu žicu. Glasbalo je ugodjeno kromatski a obsiže 4 osmice, ponajviše od velikoga C do trocrtana c. Budući da žice ne imaju tušila (Dämpfer) zamnieva dugo vremena svaki dirnuti glas; nu vidjeti je i cimbala sa tušilom. (...)

Cimbalo se niti ne trza trzijom, niti gudi gudalom, a niti mu se žice prebiru poput onih arfenih, nego se po njih dvjema batićima (Klöppel) udara. Glavice ovih batića su obavite krpicama, a kadkada i poput batića glasovirskih kožom. Batići se, udarajući, drže medju kažiprstom i srednjakom, i to tako, da glavice batićeve udare u isti čas u one tri žice, koje skupa čine jedan glas. Cimbalažući meće se cimbalo na stol ili na tlo. Valja li cimbuljašu (cimbulašu, cimuljašu) idučke cimbalati, što biva ponajviše onda, kada prati svatove, onda si cimbalo objesi o vrat tako, da se ono o trbuh naslanja (Kuhač 1877:103, 104).

Osim opisa instrumenta i načina sviranja, Kuhač donosi i rječnik hrvatskih izraza koji se odnose na cimbalo i srodne mu instrumente citru (*cindru*) i harfu (*arf*) iz kojeg doznajemo nazive nekih dijelova instrumenata, ali i nazive za svirače: *cimbalaš*, *cinbalaš*, *der Zymbalschläger* (usp. Kuhač 1877:113), pri čemu ne donosi ženski oblik (za razliku od npr. *cindraš*, *slov. citravec*, *der Zytherschläger*, *der Zytherspieler* uz koji donosi i ženski oblik *cindrašica*, *slov. citravka*, *die Zitherspielerin* – usp. Kuhač 1877:113).⁵

Osim opisa cimbala Kuhač iznosi tvrdnju da su cimbalo prije rabili svi južni Slaveni, ali ga je on pronašao samo "po Kranjskoj, Hrvatskoj (n. pr. oko Novoga grada nedaleko od Koprivnice) i u Bosni" (Kuhač 1877:105).

Na smotrama Seljačke sloge dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća cimbalo nije bio prisutan, ali ga pronalazimo na lokalnim priredbama Seljačke sloge, npr.: "u Đurđevcu je sudjelovao i izvrstan gudalački orkestar s izvrstnim svojim, sve starijim i ozbiljnim sviračima, a osobito s umjetnikom seljakom na 'cimboli'" (Novosel prema Ceribašić 1998:49).

Zanimljivo je da Božidar Širola u svojoj knjizi *Hrvatska narodna glazba: Pregled hrvatske muzikologije* iz 1940. uopće ne navodi cimbalo kao narodni instrument (usp. Širola 1940). Prema prethodno navedenim podacima mi se čini da je i Širola tijekom svojih terenskih istraživanja morao na terenu sresti svirače cimbala. Pretpostavljam da je za njega cimbalo bio instrument "uvezen" iz Mađarske, pa ga stoga ne spominje u okviru pregleda hrvatske tradicijske glazbe.

---

⁵ Više o sviračicama tradicijskih instrumenata vidi u Ceribašić 2001.

Šezdesetih godina 20. stoljeća Vinko Žganec svjedoči o prisutnosti cimbalu u okolici Križevaca. U tom ga kraju nazivaju *cimbule*, a svira se u sklopu sastava: violina, cimbal, *kontra*,⁶ klarinet i bas. Takav je sastav u podravskom kraju zamijenio glazbu *duda*, a svirao je najčešće na svadbama (usp. Žganec 1962:226-229). Žganec svjedoči i o prisutnosti cimbalu u Hrvatskom zagorju, ali samo ponekad i to u okviru tamburaškog sastava. Te su cimbele najčešće izrađivali domaći seljaci (usp. Žganec 1971:47-48, 147-148, 151). Žganec nalazi cimbal i u zelinskom kraju:

"Mužikaši" iz Biškupca. Oni se među sobom zovu mužikaši, ali u svatovima ih narod naziva "Gospoda veselniki", a zovu ih i "Pilari". Prema instrumentu koji sviraju zovu se: 1) primaš (prva violina)... 2) kontraš (druga violina)... 3) cimbolaš (cimbole)... 4) bajzar (kontrabas)... (Žganec 1979:255).

Zanimljivo je da Žganec krajem 1970-ih godina osporava cimbal kao narodni instrument:

Sve seljačke glazbe u opisanom sastavu prilično dobro zvuče. Poseban karakter daju im cimbole, koje, iako nisu narodni muzički instrument – – dobro potcrtavaju melodijsku liniju, a osim toga svojom pratnjom popunjavaju harmonijsku podlogu narodnih pjesama (Žganec 1979:257).

Na karti rasprostranjenosti kordofonih instrumenata, koja je objavljena u publikaciji uz izložbu tradicijskih narodnih instrumenata Jugoslavije 1973. godine u sklopu *Međunarodne smotre folklor*a u Zagrebu, rasprostranjenost je cimbalu u Hrvatskoj ograničena samo na sjevernu Hrvatsku (usp. Bezić et al. 1975:45); kako se navodi, "cimbal-oprekelj nalazimo u Sloveniji i hrvatskoj Podravini, a cimbal s pedalima u Prekmurju i Podravini" (ibid.:34). Kasnije podatke o cimbalu nalazimo u raznim studijama o narodnim popijevkama ili plesu, u iskazima kazivača ili u popratnim podacima, redovito na području sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske.

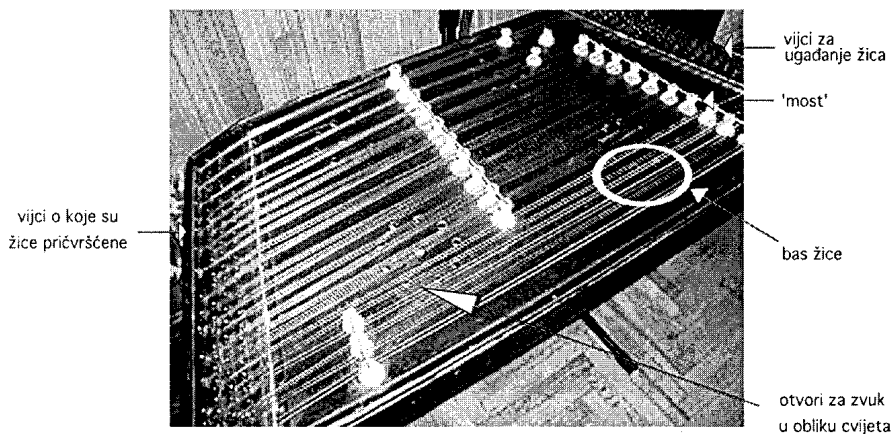
Ivan Ivančan navodi različita imena kojim je stanovništvo u Međimurju nazivalo cimbal: *cimbule*, *cimbulje*, *cimbal*, ali uvijek je njegovo sviranje navedeno unutar instrumentalnog ansambla – s violinama, kontrama, basom, kojima se ponekad pridružio i klarinet ili se pak cimbal pridružio tamburaškom ansamblu (usp. Ivančan 1987:61, 115, 119, 382). I u Podravini Ivančanovi kazivači svjedoče o sviranju cimbalu (usp. npr. Ivančan 1989:196-216, 1999:137-142).⁷

⁶ *Kontra* je naziv za instrument koji se svira na drugi dio dobe te tako s basom, koji nastupa na prvi dio dobe čini cjelinu. Najčešće je to bugarija (bariton tambura), ali i gitara ili violina.

⁷ Krajem osamdesetih godina Krešimir Galin je pokušao sustavno obraditi cimbal, ali taj rad nije objavljen. Rukopis je pohranjen u dokumentaciji IEF-a. Taj je rukopis trebao biti izdan u okviru serije pod nazivom *Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente*, koju su šezdesetih godina 20. stoljeća inicirali Erich Stockmann i Ernst Emsheimer

***

Polovicom devedesetih godina, prilikom bavljenja etnopokretom u Hrvatskoj, prvi put sam se susrela sa zvukom cimbalu. Lidiji Bajuk, Dunji Knebl i grupi *Legen* u njihovu nastojanju da promoviraju, "izvade iz zaborava" stare narodne napjeve, pridružio se cimbalist Andrija Maronić iz Đurđevca. Na zajedničkim koncertima solistički je na cimbalu izvodio vlastiti potpuri narodnih melodija iz Podravine. Njegova prisutnost u medijima zainteresirala je i potakla nekolicinu mladih svirača da u svom kraju obnove sviranje cimbalu, u prvome redu u Podravini te je u veljači 2002. godine organiziran *1. susret cimbalista Hrvatske* u Pitomači. Većini je upravo Andrija Maronić bio prvi učitelj sviranja, dok su ostali samostalno svladali osnove sviranja.

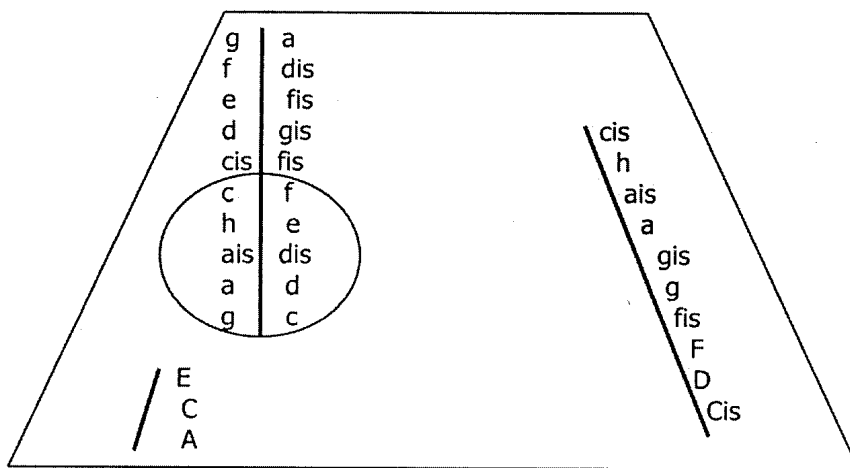
Slika 1. Cimbal Andrije Maronića iz Đurđevca (Podravina), snimila Irena Miholić, 17. srpnja 2002. godine

Cimbali na kojima su svirači tada svirali pretežno su ili restaurirani stariji primjerci ili novi instrumenti napravljeni kopiranjem starijih modela. Izrađuju ih razni, većinom samouki majstori, rijetko i sami svirači (oni su češće u ulozi savjetodavaca). Trapezoidnog oblika, cimbal ima dulju stranicu od oko 120 cm i kut stranica od 60 do 70°. Od starijih je modela preuzeta i kombinacija drva koja se rabe za izradu cimbalu: gornja daska je najčešće od jelovine ili smreke, donja od javora. Stranice instrumenta mogu biti od različitog drva, npr. bukve ili hrasta, ali je važno da su "glave"

(izdani su pregledi instrumenata u Švicarskoj, Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj i Sloveniji).

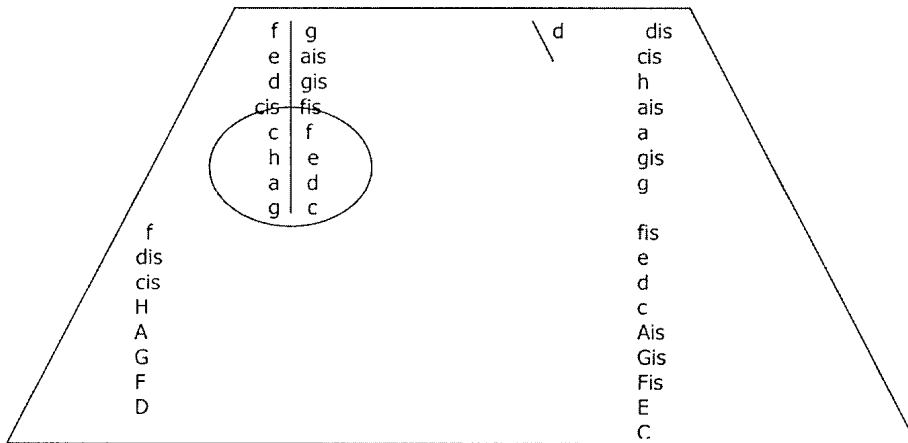
(bočne stranice na kojima su vijci koji drže žice) od oraha ili kruške, odnosno nekog tvrdog drva koje može podnijeti veliku napetost žica. Vijci (ili čavli) na lijevoj strani su fiksni – oni samo drže žice, dok se vijcima na desnoj strani žice ugađaju. Žice su grupirane po dvije, tri ili četiri žice ugođene na isti ton. Jednostruke su samo najdonje bas žice, koje su vidno deblje od ostalih jer su opletene bakrenom žicom. Od korpusa su žice odignute mostovima (konjićima, "pregradama") koji lome žice u omjeru 2:3, odnosno u interval čiste kvinte. Obično su to dva mosta na lijevoj i desnoj strani cimbalu, ali žice prelaze samo preko jednog mosta i ispod drugog, dakle svaka skupina žica je samo jednom prelomljena. Samo na vrhu cimbalu (gledano sa sviračeve strane) ponekad se dodaju i manji mostovi kako bi se postiglo više visokih tonova. Danas cimbal ugađaju elektroničkim uređajem, uglavnom u *austrijskom štimu* (usp. Sárosi 1967:43), ali svaki svirač dio žica prilagodi repertoaru koji svira.⁸ Upravo zbog tih individualizacija cimbalu se rijetko razmjenjuju. Veliki se cimbalu tj. cimbalu ugađaju u *mađarskom štimu*. Razlike su, osim u više bas žica, vidljive i na shemama u zaokruženim dijelovima – mađarski štim nema žica ugođenih na *ais* i *dis*.

Austrijski štim prema cimbalu Andrije Maronića, izradila Irena Miholić

⁸ Đuro Flamaceta (r. 1937.), izrađivač cimbalu iz Budrovcu tvrdi da "svi instrumenti imaju redosljed štimanja, jedino cimbal je individualan" (osobna komunikacija, travanj 2003.).

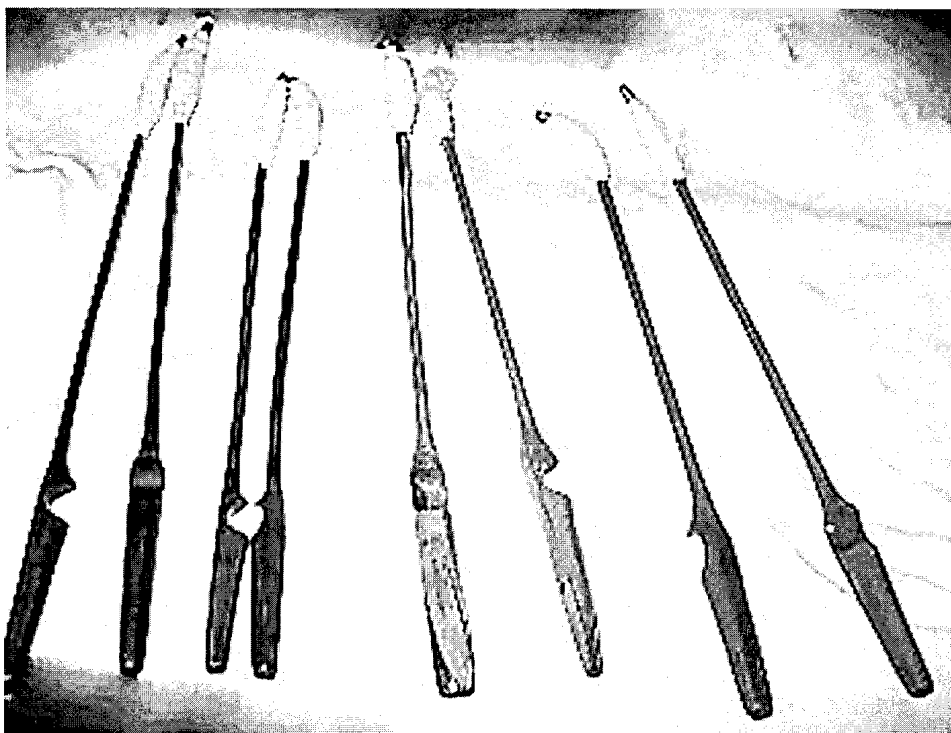
Mađarski štim za veliki cimbal, preuzet od B. Sárosija (usp. Sárosi 1967:43)⁹

Zanimljivo je da su konjići na svim cimbalima u Hrvatskoj u obliku šahovskih figura na kojima leži deblja žica preko koje su položene žice po kojima se svira. Takvi se pijuni upotrebljavaju u izradi cimbalu tek od 17., a učestalije od 19. stoljeća (Kettlewell 2001:680) – dotad su mostovi bili "letvice" od jednog komada drva (danas su takvi u austrijskih i švicarskih cimbalu te na nekim mađarskim). Pijuni su zapravo trebali omogućiti bolju ugođenost žica jer svaki stoji ispod određene skupine žica i miče se neovisno o drugima, što omogućuje bolju ugođenost tonova. No deblja žica, koja je položena preko pijuna, oduzima im slobodu pokreta, pa su oni uglavnom poredani u pravilnu crtu (nekad čak i povezani zajedničkim "postoljem"). Na gornjoj su dasci još i po dva, četiri ili više otvora za zvuk u obliku cvijeta (vidi sliku 1).

Nekad su cimbele nosili oko vrata obješene *gurnom* (uzicom), ako je trebalo svirati u hod, npr. tijekom svadbe, ili su ih položili vodoravno na stol i svirali. Danas svirači cimbele najčešće drže na industrijskim stalcima za *synthesizere* (ponekad im i dodaju posebno konstruirane dijelove kako bi cimbal bolje "sjedio").

O žice svirač udara drvenim batićima koji su najčešće od šljivinog drva, a izrađuju ih graditelji cimbalu. Batići su savinuti i imaju s jedne strane utore za prste, a dio kojim se udara o žice je najčešće omotan vatom ili filcom te opleten koncem – ovisno o tome želi li se dobiti nježniji ili grublji ton. Za najgrublji ton se pak koriste neopleteni batići ili se opleteni okrenu, pa se svira dijelom koji se inače drži u ruci.

⁹ Više o razlikama austrijskog i mađarskog štima vidi u Sárosi 1967: 43, a više o ostalim načinima ugađanja cimbalu u Kettlewell 1984:624, 2001:682.

Slika 2. Batići kojima se za sviranje koristi Alan Kanski, snimila Irena Miholić 10. rujna 2003. godine

Pri sviranju nije dopušteno "križanje" ruku, odnosno svaka ruka ima svoju stranu cimbalu. Najčešće svira ruka za rukom – razložene akorde i *arpeggia*, dok se terce ili oktave sviraju s obje ruke. U pravilu se o žice udari jednom, no ponekad se tonovi produljuju opetovanim udaranjem. Kako cimbal nema prigušivača zvuka i žice zvuče prilično dugo, svirači obično podlakticom utišavaju tonove ili rezonanciju smanjuju dodavanjem krpica ili spužve ispod žica na rubovima.¹⁰

Cimbal se u Hrvatskoj i dalje izrađuje u malim, privatnim i nespecijaliziranim radionicama.¹¹ Ipak, postoje i specijalizirani majstori koji se bave samo cimbalima. Takav je i Đuro Flamaceta (r. 1937.), umirovljeni poljoprivrednik iz Budrovca kod Đurđevca. Na molbu unuka, svirača cimbalu Marka Širca (r. 1983.), on je prvo počeo obnavljati stare cimbele. Nakon što je tim popravljanjem poprilično "izučio" zanat, danas izrađuje i nove. I on za izgradnju cimbalu kombinira različite vrste drva.

¹⁰ Samo kod velikih cimbalu (koji su puno rjeđi u Hrvatskoj) postoje u konstrukciji prigušivači postrance iznad žica, a aktiviraju se pedalom.

¹¹ Žganec svjedoči o postojanju tvornice cimbalu u Ivancu, ali taj podatak još nije potvrđen (usp. Žganec 1979:264).

Za njega su za zvuk najvažnije gornja, tj. rezonantna daska koja bi trebala biti od smreke, i donja, tj. podnica, koju izrađuje od javora. Glave su od oraha ili kruške, a od kruške izrađuje i pijune. Za vijke upotrebljava svijetlovučeni (nehrđajući) čelik ili vučeni čelik. Žice, debljine od 0,3 do 1 mm kupuje "u rinfuzi" u Austriji. Obično su to žice za klavir. Te iste žice upotrebljava i za osnovu bas žica, na koje onda sam namota bakreni ovitak. Žice ugađa elektronskom "štimalicom", male cimbele u austrijski štim, a velike u mađarski.

Đuro Flamaceta gradi cimbele u tri veličine: vrlo male *suvenirske* cimbele je počeo graditi za mlađe unuke, *početnik* cimbal odgovara veličini tradicijskih podravske cimbele, dok je *amater* cimbal po konstrukciji sličniji velikim mađarskim cimbalomima, ali ima manje žica. *Profesional* cimbal tj. cimbalome zasad samo popravlja i dotjeruje. U svojoj izradi djed i unuk stalno surađuju te se u izradi novih cimbele ne služe samo kopiranjem starijih modela već i eksperimentiraju s različitim vrstima drva, ali i različitim lakovima. Iako je popravio i izradio veći broj cimbele, Đuro Flamaceta ne svira cimbal.

Svirače cimbele sam osim u Podravini susrela i u Hrvatskom zagorju. U sastavu *Kavaliri* iz Bednje (prva i druga violina, violina *kontra*, cimbal i gudači bas) cimbal svira Tomislav Žirovec (r. 1976.). Njegov je cimbal primjer popravljenog starijeg modela, koji je Tomislav ugodio na vrlo poseban način koji nije sličan ni austrijskom ni mađarskom štimu. Oko Ivanca cimbal svira Zvezdan Marković (r. 1971.) u *Cimbali bandu* – njegov je pak cimbal kopija starijeg cimbele iz toga kraja, koji je Zvezdan izradio u suradnji s lokalnim obrtnikom. U Visokom kraj Novog Marofa djeluje sastav *Visočki cajti*, a cimbal u tom sastavu svira Dragutin Kuzmić. U stranice cimbele je izrezbareno da ga je izradio Matija Mateković iz Visokog 1953. godine.¹²

Iako svi ti svirači sviraju cimbal i solistički, ipak je najčešći u sastavu s violinama i basom uz dodatak bugarije. Njegova je uloga da razloženim akordima popunjava harmonije ili ponekad da opliće melodiju drugog glasa oko vodeće dionice. U prošlosti je primarna zadaća ovakvih sastava bila sviranje plesne glazbe, npr. polki ili čardaša. Poslije su u repertoar uključili osim narodnih i popularne pjesme tzv. zabavne glazbe. Danas se takvi sastavi najčešće mogu čuti prigodom različitih društvenih okupljanja, primjerice na proštenjima, ili u novije vrijeme na prilično popularnim manifestacijama promidžbe (određenog) pića, kada ti sastavi predstavljaju tradiciju određenog kraja. Zanimljivo je da se u tim prigodama češće izvode novoskladane melodije u narodnom duhu nego postojeće tradicijske. Ti sastavi sudjeluju i na festivalima tradicijske, odnosno bolje rečeno novoskladane tradicijske glazbe, koji se posljednjih godina sve češće organiziraju u Hrvatskom zagorju.

---

¹² Postojanje tog cimbele je tijekom terenskog istraživanja osamdesetih godina zabilježio i Krešimir Galin (vidi rukopis u dokumentaciji IEF-a).

***

Na temelju postojeće literature o cimbalu i mojeg terenskog istraživanja (koje je još uvijek u tijeku) teško je odgovoriti na pitanje otkad je cimbal prisutan u Hrvatskoj i odakle je zapravo došao.

Ikonografski prikaz iz Lovrana ne govori nam puno jer je riječ o području gdje cimbal kasnije nije prisutan u tradiciji, ali nam govori o tome da je takav instrument na području Hrvatske možda bio poznat već u 15. stoljeću. Navodi o cimbalu u rječnicima, a nakon toga i Kuhačev detaljniji opis cimbalu, potvrđuju prisutnost cimbalu u glazbenom životu sjeverne Hrvatske u 18. i 19. stoljeću. Zašto je cimbal zanemaren u prvoj polovici 20. stoljeća? Zašto je prisutniji u Podravini nego u Međimurju, iako se i danas u predodžbi obično vezuje uz Međimurje? Možda su Međimurci htjeli izbjeći svaku vezu s Mađarskom, a cimbal tj. cimbalom je neizostavnim dijelom mađarskih sastava.

Pažljivijim promatranjem karte migracije cimbalu (Kettlewell 1984:626, 2001:684) možemo zaključiti da je cimbal iz Turske "doputovao" najvjerojatnije prvo na područje Hrvatske, a tek onda u Mađarsku, Austriju i dalje u Europu. No, kako nemamo opipljivih dokaza, teško je takvu tezu i potvrditi.

S druge strane, u drugoj polovici 20. stoljeća izgledalo je da cimbal više nije dio narodnog muziciranja ili se tako barem činilo istraživačima. Ipak, u nekim mjestima u Podravini neprekidno su postojale skupine koji su u svom sastavu imale i cimbal, primjerice sastav *Podravci* iz Đurđevca.

Na *1. susretu cimbalista Hrvatske* u Pitomači u veljači 2002. godine sudjelovalo je 12 cimbalista, većinom mlađih svirača i sviračica koji su potvrdili ne samo da njeguju stariju tradiciju sviranja na cimbalu (u okviru sastava), poučeni od starijih svirača, već da polako razvijaju i neka vlastita usmjerenja. Primjerice, Gordana Evačić je na spomenutom susretu izvela *The Girl from Ipanema* (A. C. Jobim - V. de Mores - N. Gimbel) uz pratnju električne i bas gitare, a Marko Širec je solistički izveo *El condor pasa* (D. A. Robles). Ti svirači nisu profesionalni glazbenici i sviranje cimbalu im nije primarni izvor prihoda, već hobi.

Uključivanjem cimbalu u instrumentalni sastav Ansambla narodnih pjesama i plesova Hrvatske "Lado" devedesetih godina 20. stoljeća, Alan Kanski je postao prvi profesionalni cimbalist u Hrvatskoj. Pored djelovanja u ansamblu "Lado", on je i jedan od pokretača obnavljanja tradicije sviranja cimbalu u zelinskom kraju, iz kojeg i sam potječe.

Na kraju mogu samo zaključiti da cimbal na području Podravine, Zeline i Hrvatskog zagorja oko rijeke Bednje nije zaboravljen tradicijski instrument i njegov se život nastavlja. No, pitanje je hoće li mlađim sviračima biti dovoljno samo nastaviti tradiciju ili će početi s intenzivnijim individualnim istraživanjem glazbenih mogućnosti cimbalu. Nama znanstvenicima pak preostaje da se založimo da se Hrvatska uvrsti u popis zemalja gdje je cimbal dio narodne glazbene tradicije.

NAVEDENA LITERATURA

- Bachmann-Geiser, Brigitte. 1981. *Die Volksmusikinstrumente der Schweiz*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 1/4]
- Bezić, Jerko, Milovan Gavazzi, Mirjana Jakelić i Petar Mihanović. 1975. *Tradicijska narodna glazbala Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Burton, Kim. 1994. "Balkan Beats: Music and Nationalism in the Former Yugoslavia. Croatia." U K. Burton: *World Music: The Rough Guide*. London: Rough Guides, 84-85.
- Burton, Kim. 1999. "Croatia: Toe Tapping Tamburicas". U K. Burton: *World Music: The Rough Guide*. Sv. 1: *Africa, Europe and the Middle East*. London: Rough Guides, 46-48.
- Ceribašić, Naila. 1998. *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: Paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj*. Disertacija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Rukopis u Institutu za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, IEF rkp 1640.
- Ceribašić, Naila. 2001. "In between Ethnomusicological and Social Canons: Historical Sources on Women Players of Folk Music Instruments in Croatia". *Narodna umjetnost* 38/1:21-40.
- Čaleta, Joško. 2001. "Tradicijska glazbala". U *Hrvatska tradicijska kultura: Na razmeđu svjetova i epoha*. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj, ur. Zagreb: Barbat - Galerija Klovićevi dvori, 423-439.
- Elschek, Oskár. 1983. *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Dio 2: *Die slowakische Volksmusikinstrumente*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik.
- Forry, Mark. 2000. "Croatia". U *The Garland Encyclopedia of World Music: Europe*. Timothy Rice, James Porter i Chris Goertzen, ur. London - New York: Garland Publishing, 925-939.
- Hornbostel, Erich M. von i Curt Sachs. 1914. "Systematik der Musikinstrumente: Ein Versuch". *Zeitschrift für Ethnologie* 45:3-90.
- Ivančan, Ivan. 1987. *Narodni plesni običaji Međimurja*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, Ivan. 1989. *Narodni plesni običaji Podravine*. Sv. 1: *Plesni običaji Općine Đurđevac*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, Ivan. 1999. *Narodni plesni običaji Podravine*. Sv. 3: *Plesovi i plesni običaji Koprivnice i okolice*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Kettlewell, David. 1984. "Dulcimer". U *The New Grove Dictionary of Musical Instruments*, sv. 1. Stanley Sadie, ur. London - New York: Macmillan Publishers Ltd., 620-632.
- Kettlewell, David. 2001. "Dulcimer". U *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 7. Stanley Sadie, ur. London - New York: Macmillan Publishers Ltd., 678-690.

- Kos, Koraljka. 1969. "Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 351:167-270.
- Kos, Koraljka i Božidar Širola. 1971. "Cimbal". U *Muzička enciklopedija*, sv. 1. Krešimir Kovačević, ur. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 333.
- Kuhač, Franjo Šandor. 1877. "Opis cimbala". U F. Kuhač: "Prilog za poviest glasbe južnoslovenske". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 39:103-109.
- Kumer, Zmaga. 1983. *Ljudska glasbila in godci na slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kunz, Ludvik. 1974. *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Dio 1. sv. 1/2. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 1/2]
- Marošević, Grozdana i Tvrtko Zebec. 1998. "Folklorna glazba i ples". U *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Jasna Čapo Žmegač et. al., ur. Zagreb: Matica hrvatska, 231-243.
- Sárosi, Bálint. 1966. *Die Volksinstrumente Ungarns*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 1/1]
- Širola, Božidar. 1942. *Hrvatska narodna glazba: Pregled hrvatske muzikologije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tuksar, Stanislav. 1992. *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka: Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- Wegner, Ulrich i Andreas Michel. 1998. "Zithern". U *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik*, sv. 9. Ludwig Fischer, ur. Kassel - Basel - London - New York - Prag: Bärenreiter; Stuttgart - Weimar: Metzler, 2412-2466.
- Žganec, Vinko. 1962. *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Žganec, Vinko. 1971. "Uvodna muzikološka studija za zbirku 'Narodne popijevke Hrvatskog zagorja'". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 44:5-236.
- Žganec, Vinko. 1979. *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice*. Zelina: Samoupravna interesna zajednica kulture i informiranja Zelina.

DULCIMER IN MUSIC LIFE OF NORTHERN AND NORTHWESTERN CROATIA AT THE END OF THE TWENTIETH CENTURY

SUMMARY

In historical sources, the history of dulcimer (Hornbostel - Sachs 314.122) in Croatia can be traced back to Ivan Belostenec's dictionary *Gazophylacium, seu latino – illyricorum onomatum aerarium / Gazophylacium illyrico – latinum* (Zagreb 1740), in which the author named several kaikavian terms depicting parts of the instrument and the way it was played. However, the first more detailed description of the instrument, the playing technique, repertoire and its role in the music life was given by Franjo Ksaver Kuhač in his study from 1877. During the twentieth century, the dulcimer was present in the music life of the Croatian regions of Međimurje, Podravina and Hrvatsko zagorje. The most common way of playing combines violins, dulcimer and *kontra* (baritone tambouritza called *bugarija*, guitar or violin that play the second part of the beat, that is, the rhythmic accompaniment). Such bands have played at different social events, and especially at weddings. During the 1990s, the interest for dulcimer has increased, so that the instrument has become even more present within the local traditional repertoire, but also as a part of the world-music movement. Sometimes the dulcimer is played solo; however, it is more often played in bands. The dulcimer is an essential part of bands such as *Kavaliri* from Bednja, *Cimbuli band* from Ivanec and *Višočki cajti* from Visoko near Novi Marof. In these bands, the dulcimer serves for playing the harmonic accompaniment, and sometimes also the melody. The dulcimers of today are either restaured older models or completely new instruments made after the older models. The layman builders are the ones who make them. One of them is Đuro Flamaceta (born in 1937) from Budrovci near Đurđevci.

Keywords: cimbal (dulcimer), traditional musical instruments, ethnoorganology, Croatia